Materiallar to'plami · Conference Proceedings
"ZAMONAVIY TADQIQOTLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH" respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
04 August 2026
UDK 82
FILOLOGIYA

KAZUO ISHIGURONING «KUN QOLDIQLARI» ROMANIDA MAKTUB MOTIVI: MATN ICHIDAGI MATN VA UNI O'QISH MUAMMOSI

Gulbahor Muhammad Sobir qizi Mansurjonova*
Farg'ona davlat universiteti tayanch doktoranti
✉ mansurjonovagulbahor08@gmail.com

ANNOTATSIYA

Tezisda Kazuo Ishiguro romanida miss Kenton maktubining syujet va kompozitsiyadagi o'rni Yu. M. Lotmanning «matn ichidagi matn» tushunchasi hamda V. Izerning retseptiv estetikasi asosida yoritiladi.

Kalit so'zlar

maktub, epistolyar motiv, matn ichidagi matn, o'qish, talqin, bo'shliq, Ishiguro.

DOI: 10.5281/zenodo.23828467

Badiiy asar ichiga joylashtirilgan xat, kundalik, hujjat yoki qo'lyozma kitobxonga ikki qatlamli o'qish tajribasini taqdim etadi: personaj o'z oldidagi matnni o'qiydi, kitobxon esa bu o'qish jarayonining o'zini kuzatadi. Kazuo Ishiguroning «Kun qoldiqlari» («The Remains of the Day», 1989) romanida [1] shunday vazifani miss Kentonning – endilikda missis Bennning – Stivensga yo'llagan maktubi bajaradi. Roman voqealarining asosiy harakatlantiruvchi kuchi aynan shu kichik matndir: yangi xo'jayin janob Farradeyning taklifi bilan boshlangan safar yo'nalishini ham, maqsadini ham shu maktub belgilaydi.

Yu. M. Lotmanning ta'kidlashicha, asar ichiga «boshqa» kodda yozilgan matnning kiritilishi butun asarni qayta kodlaydi va kitobxonni matnning «qanday o'qilishi kerakligi» haqida o'ylashga undaydi [2]. Ishiguro romanida maktub ham ana shunday ichki matn: u alohida janr – shaxsiy xat qonuniyatlari asosida yozilgan, lekin kitobxonga hech qachon yaxlit holda berilmaydi. Biz uni faqat Stivens keltirgan parchalar, uning qayta hikoya qilishi va sharhlari orqali bilamiz. Shu sababli romandagi maktub, aslida, maktubning o'zi emas, balki Stivensning maktubni o'qishidir.

J. Altman epistolyar shaklni tahlil qilar ekan, xatni ikki kishi o'rtasidagi «ko'prik» va bir vaqtning o'zida «to'siq» deb ta'riflaydi: u masofani yengib o'tishga xizmat qiladi, ammo shu masofaning mavjudligini ham doimo eslatib turadi [3]. Miss Kenton maktubi ham ana shunday ikki yoqlama vazifani bajaradi. U qariyb yigirma yil davomida uzilib qolgan muloqotni tiklaydi, ammo Stivens maktubga xat bilan emas, safar bilan javob beradi. Boshqacha aytganda, yozma so'zdan og'zaki uchrashuvga o'tish qahramon uchun sinov vazifasini o'taydi: qog'ozdagi so'zni o'z xohishiga ko'ra talqin qilish mumkin, jonli suhbatda esa bunday imkoniyat cheklanadi.

V. Izerning retseptiv estetikasiga ko'ra, matndagi «bo'shliqlar» (Leerstellen) kitobxonni faol hamkorlikka chorlaydi: aytilmagan joylarni o'quvchi o'z tajribasi va kutilmalari bilan to'ldiradi [4]. Romanda bu jarayon ikki marta takrorlanadi. Avval Stivens maktubdagi bo'shliqlarni to'ldiradi: xatda ochiq aytilmagan fikrlarni – miss Kentonning Darlington Hollga qaytish istagini – u maktub ohangidan, ayrim iboralardan «o'qib oladi». So'ngra kitobxon Stivens hikoyasidagi bo'shliqlarni to'ldirib, butlerning o'zi bu talqinga nega bunchalik muhtojligini anglay boshlaydi.

Diqqatga sazovor tomoni shundaki, Stivens maktubni xizmat hujjati kabi o‘qiydi. U o‘z safarini xodimlar yetishmasligi masalasini hal qilish zarurati bilan izohlaydi va miss Kentonning shaxsiy xatini kasbiy «xodimlar rejasi» doirasiga joylashtiradi. Bunday o‘qish usuli qahramonning his-tuyg‘uni kasbiy til orqali ifodalash odatining davomidir. Shaxsiy maktubni rasmiy hujjat sifatida talqin qilish Stivensga o‘z ichki istagini o‘ziga ham, kitobxonga ham ochiq tan olmaslik imkonini beradi.

Safar davomida maktubning talqini asta-sekin o‘zgarib boradi. Bir necha bor qayta o‘qigandan keyin Stivens maktubda miss Kentonning qaytish istagi aniq ifodalanmaganini, ehtimol, uning o‘zi bu ma'noni matnga «yuklab» yuborganini tan oladi. Shu tariqa, maktub qahramon uchun o‘z-o‘zini tekshirish vositasiga aylanadi: matnning qayta o‘qilishi xotiraning qayta ko‘rib chiqilishi bilan parallel kechadi.

Maktubning eng ta'sirli joyi – missis Benn o‘z hayotining qolgan qismi oldinda bo‘shliq kabi cho‘zilib yotgani haqidagi iqrori. Stivens bu so‘zlarni ayolning oilaviy hayotidagi baxtsizlik belgisi sifatida qabul qiladi. Biroq kitobxon uchun bu satrlar ko‘zguga aylanadi: aynan shu tuyg‘u Stivensning o‘z holatini – xizmatga bag‘ishlangan, lekin shaxsiy mazmundan mahrum umrini aniq tasvirlaydi. Lotman nazariyasi nuqtai nazaridan, ichki matn shu o‘rinda ramka matnni sharhlovchi «kalit»ga aylanadi: birovning maktubi qahramonning o‘zi haqida u aytolmagan haqiqatni aytadi.

Maktub motivi romanning yakuniy uchrashuv sahnasida o‘z nihoyasiga yetadi. Missis Benn qaytish niyati bo‘lmaganini aytganda, Stivens qurgan butun talqin tizimi barbod bo‘ladi. Shu bilan birga, ayol o‘z xatlarida aytmagan narsalarni – o‘tmishda boshqacha hayot kechirish mumkinligi haqidagi o‘ylarini – endi og‘zaki aytadi. Yozma matndagi bo‘shliqlarni jonli so‘z to‘ldiradi va bu Stivens uchun eng og‘ir lahzaga aylanadi.

Xulosa qilib aytganda, «Kun qoldiqlari»dagi maktub nafaqat syujetni harakatga keltiruvchi detal, balki romanning o‘qish modelidir. Stivens miss Kenton maktubini qanday o‘qisa, kitobxon ham Stivens hikoyasini xuddi shunday – aytilganidan ko‘ra aytilmaganiga diqqat qilib o‘qishga o‘rganadi. Ichki matn va ramka matn o‘rtasidagi bu ko‘zgu munosabati Ishiguro poetikasining muhim xususiyatlaridan biridir. Mazkur kuzatishlar «Jahon adabiyoti» va «Adabiyotshunoslik nazariyasi» fanlaridan badiiy matnni tahlil qilish bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlarda qo‘llanilishi mumkin.

Adabiyotlar:

1. Ishiguro K. The Remains of the Day. – New York: Vintage International, 1993. – 245 p.
2. Лотман Ю. М. Текст в тексте // Труды по знаковым системам. Вып. 14. – Тарту, 1981. – С. 3–18.
3. Altman J. G. Epistolarity: Approaches to a Form. – Columbus: Ohio State University Press, 1982. – 235 p.
4. Iser W. The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response. – Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1978. – 239 p.